

„SMALL SCREENS” AND THEIR IMPACT ON REČEVOTO, A CONVENIENT LINGUISTIC AND CHILD DEVELOPMENT

Abstract: Today's children born in the rapidly evolving digital era are starting to use electronic devices and the Internet even earlier and more diverse than any previous generation. It is impossible, and it is not necessary for them to be totally detached from them because in their lifetime they will have to have the necessary digital literacy.

Author information:

Gergana Kirilova

Assoc. Prof., PhD

Pedagogical faculty

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ gerganaks@abv.bg

🌐 Bulgaria

Diana Marinova

Master in Logopedia

Pedagogical faculty

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ d.p.marinova@gmail.com

🌐 Bulgaria

Keywords:

child, internet, "small screens", development, virtual world, addiction (dependence)

Трудно е да си представим съвременния свят без компютри, информационни технологии и Интернет, тъй като те вече са заели специално място в живота на всеки от нас. Светът вече е толкова зависим от възможностите и връзките, които те създават, че неизползването им става невъзможно. Днес децата са обсебени от анимацията още преди да са проговорили. Преди да имат реални приятели, те вече имат своите виртуални анимационни любимци.

В едно от най-привлекателните качества на новите технологии несъмнено се превръща и виртуалният свят. По думите на Дж. Г. Балард (англ. писател фантаст 1930-2009 г.): „Създаването на виртуалния свят е най-великото събитие в еволюцията на човечеството. За първи път човекът ще е способен да отрече реалността и да я замести с предпочитан образ” [5]. Но тук възниква големият въпрос, допълват ли се двата свята и по-точно, дали виртуалният свят не е на път да измести реалния?

Създавайки си профил ние можем да общуваме със семейството си и приятелите ни, които са далеч от нас, да създаваме приятелски и делови отношения. „Към днешна дата достъп до социални мрежи има почти 96% от населението на планетата ни. Само потребителите на Фейсбук са около два милиарда, при което повече от 80% от тях са на възраст между 12 и 45 години” [3].

С всяка изминала година все по-голям процент деца и възрастни получават достъп до дигитални технологии и децата започват да използват компютъра от все по-ранна възраст. Постоянно развиващите се технологии стават все по-интересни и по-широко разпространени, което от своя страна може да подсили възможността от появата на патологично зависимо поведение спрямо тях.

Национално представително изследване за онлайн поведението при децата в България проведено през 2016 г. от „Национален център за безопасен Интернет Маркетлинк“ установява, че „българските деца средно започват да използват интернет на 8 годишна възраст, като най-често влизат в онлайн света на около 6 години, което е с 4 години по-рано в сравнение с 2010 г. Около 97% от тях са активни потребители, което е голям скок спрямо 2010 г. – 81%. Освен това, българските деца влизат онлайн все по-често, както в учебни дни така и в неучебни“ [4].

Освен удобствата, които носят съвременните технологии, като светкавичен достъп до информация, общуване без граници, приложение в много научни области, работа, търговия, образование, развлекателна част и много други, те крият и сериозни рискове за подрастващите. За да се избегнат те – децата, родителите и учителите трябва да бъдат дигитално грамотни, да разберат същността на технологиите, както и възможностите, които те предоставят и да бъдат подготвени и ефективни за правилната работа с тях. Както родителят учи детето си да не разговаря с непознати хора на улицата, така трябва да знае как да му помогне да се предпази, когато става дума за комуникация с непознати и потребление на различно съдържание в онлайн пространството.

Огромно е предизвикателството и пред съвременните учители, свързано с новите технологии, дигиталната грамотност и пълноценното използване на богатите възможности на Интернет в учебния процес. Постигането на такъв резултат изисква сериозна теоретична и практическа подготовка, висока мултидисциплинарна компетентност на специалистите, лична отговорност и мотивация по отношение на професионалната дейност [1]. Когато те не желаят да приемат използването на новите технологии в своята работа, да променят методологията по която преподават и да разберат, че съвременните деца мислят и възприемат света по различен начин, комуникацията между тях и подрастващите ще бъде неефективна. Съвременните деца са визуално ориентирани. За да възприемат информацията и да научат нещо ново, те имат нужда да използват сензитивността си – да пипнат нещата и да ги преживеят. Технологиите променят не просто начина ни на работа, общуване и забавление, а и начина, по който възприемаме света, учим и комуникираме помежду си. Например: „Съществуващите научни факти дават основание да се отхвърли традиционното схващане, че вокално-слуховият канал е универсално средство за непосредствената човешка комуникация“ [2]. Това до голяма степен влияе и на начина, по който следва да бъде преподаван материала в училище.

Прекомерната употреба на технологии може да иземе много умения у децата – умение за креативност, творчество, изобретателност, намаляване на способността за запаметяване на информацията, по-повърхностно възприемане на прочетените текстове чрез електронните устройства, липса на физическа активност и др., но те са в ущърб на децата единствено, когато възрастните не съумеят да постигнат баланс при тяхното използване.

С помощта на своите родители и учители, децата и подрастващите трябва да променят представите си за мобилните устройства и компютрите от средства за развлечение, комуникация и гледане на филми в мощно средство за обогатяване на знанията и богат източник на информация. Да бъдат приучени как правилно да ги употребяват и максимално да се възползват от изобилието от възможности, които новите технологии ни предоставят. Как „малките екрани“ и Интернет да се използват за градивни, познавателни и учебни цели и да се превърнат в мощно „оръжие“ за учене и опознаване на света.

Децата родени в новата дигитална епоха са поколение, което расте във време, в което новите технологии и Интернет са се превърнали в необходимост с изключително значение в живота на почти всеки от нас, а виртуалният свят става почти толкова значим, колкото и реалния.

Във връзка с наболелия проблем, се проведе изследване с цел да се установи какво място в живота и ежедневието на съвременните деца и подрастващите заемат новите технологии, какво влияние оказват върху тях и с каква цел предимно ги използват те. Това провокира проучване на следните фактори:

- ✓ Дали децата, родителите и учителите са наясно с негативното въздействие, опасностите и последиците за детското здраве, психика и цялостно развитие, свързани с тяхното неограничено и безконтролно използване;
- ✓ Използват ли децата електронните устройства за образователни, познавателни и учебни цели;
- ✓ Достатъчно осъзнати и компетентни ли са родителите и извършват ли необходимия родителски контрол, за да предпазят децата си от пристрастяване и всички последици, свързани с прекомерното използване на „малките екрани“;
- ✓ Достатъчно подготвени и мотивирани ли са българските учители да използват ползотворно новите технологии в своята учебно-възпитателна работа;
- ✓ Застъпена ли е достатъчно темата за Интернет безопасността в учебните програми в училище.

Контингент на изследването бяха:

- ✓ 30 деца на възраст от 6 до 13 години /13 момичета и 17 момчета/;
- ✓ 30 родители на деца на възраст от 6 до 13 години /12 момичета и 18 момчета/;
- ✓ 30 учители на деца от: подготвителна група, 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 7 клас в училища от гр. Варна.

От изследваните деца 4 са на 6 години, 4 деца на 7 години, 4 деца на 8 години, 4 деца на 9 години, 3 деца на 10 години, 4 деца на 11 години, 4 деца на 12 години, 3 деца на 13 години.

При родителите са изследвани 4-ма родители на деца на 6 годишна възраст, 3-ма родители на деца на 7 годишна възраст, 2-ма родители на деца на 8 годишна възраст, 4-ма родители на деца на 9 годишна възраст, 4-ма родители на деца на 10 годишна възраст, 5-ма родители на деца на 11 годишна възраст, 5-ма родители на деца на 12 годишна възраст, 3-ма родители на деца на 13 годишна възраст.

При учителите изследването е проведено с: 2-ма учители на деца от подготвителна група, 4-ма учители на деца от 1 ви клас, 4-ма учители на деца от 2 клас, 5-има учители на деца от 3 клас, 4-ма учители на деца от 4 клас, 4-ма учители на деца от 5 клас, 3-ма учители на деца от 6 клас, 2-ма учители на деца от 7 клас, 2-ма учители по информатика, преподаващи на деца от 1 до 7 клас.

По време на изследването всички деца, родители и учители са изследвани индивидуално чрез анкета. Социалният им състав е равнопоставен. Всички изследвани са от български произход.

Основните методи, които са използвани в изследването са:

1. Проучване на научна литература;
2. Анкета с: деца, родители и учители;
3. Педагогическо наблюдение;
4. Статистически метод – помага да се регистрират резултатите от изследването, изчисляването им в проценти и обобщаването им в графики и диаграми.

Времето на провеждане на изследването е месец октомври 2017 г. – месец март 2018 г.

От получените резултати стана ясно, че голяма част от родителите все още не осъзнават рисковете, не контролират и не поставят ограничение на времето, което децата им прекарват с електронните устройства. Така по-голяма част от свободното си време децата прекарват пред телевизора, компютъра, таблета или смартфона. Тези резултати са тревожни, тъй като неограниченото използване на електронното устройство влияе негативно върху здравословното състояние, психиката, режима и училищната успеваемост на детето. Недостатъчното време за почивка и сън се отразява на цялостното състояние на детския организъм, нарушава се нормалния психологически статус. Прекомерната употреба на мобилни устройства от децата предизвиква главоболие, хронична умора, безсъние, раздразнителност, повишена възбудимост, нарушена концентрация в училище, проблеми с паметта, системна разсеяност и непродуктивно възприемане и отработване на учебния материал. Изследвания от офталмолози установяват, че продължителното гледане на екраните на телевизора, компютъра, таблета, смартфона, в следствие на ярката LED светлина, може сериозно да увреди зрението на детето.

Освен за времето ограничение, родителският контрол липсва при по-голяма част от децата и при използването и свалянето от Интернет на видеоигри, клипчета, музика, филми, информация. Тази родителска неангажираност и небрежност, свързана с времето за използване на електронното устройство от децата, както и със съдържанието в Интернет, до което те имат достъп е сериозен проблем, тъй като децата остават незащитени и уязвими за всички опасни и вредни сайтове, съдържания и онлайн информация. Въпреки възрастовото ограничение, по-голяма част от децата имат общодостъпен публичен профил в социална мрежа и го използват активно. Не случайно при регистрациите има изискване за минимална възраст, с цел децата да бъдат предпазени от опасностите – свързване с непознати хора, достъп до неподходящо за възрастта съдържание, реклама или информация. По-голяма част от родителите нямат инсталирана програма или софтуер за родителски контрол, които да им дадат възможност да следят използването от детето сайтове и програми онлайн, както и да ограничат или блокират неподходящите. Отрицателна тенденция е, че родителите не само разрешават, а и често сами регистрират децата си в социалните мрежи или сайтове за теглене на видеоигри и филми с ограничение на възрастта. По този начин подрастващите попадат на информация в Интернет, предназначена за възрастна аудитория. Така родителите не само не подпомагат, а и дори затрудняват формирането у подрастващите на естетически и нравствени съждения, оценки, ценности и добро социално поведение.

Въпреки добрите си дигитални умения и умелото боравене с електронните устройства на децата все още им липсват необходимите компетентности за справяне с рисковете онлайн. При недостатъчно развито критично мислене, социални умения и умения за сътрудничество, подрастващите стават силно уязвими към всяко негативно влияние в Интернет.

1/3 от анкетираните деца от проведеното изследване са отговорили, че са били обидени, нагрубени или засегнати онлайн. Приблизително толкова са били жертва на психически или сексуален тормоз в Интернет. Това отново поставя въпроса за значението на родителския контрол и заинтересованост за всичко, което децата извършват в онлайн пространството.

Въпреки завидните си технически умения и умелото боравене с тъчскрийна, учениците не са достатъчно подготвени и мотивирани да търсят данни и полезна информация в Интернет, свързана с учебната им подготовка. Те успешно използват разнообразие от уебсайтове и дигитални платформи за комуникация, свалят музика, клипове и видеоигри с лекота, но рядко използват Интернет за самообучение и цели, свързани с учебните дейности. Използват електронните устройства предимно с развлекателна цел и рядко за подготовка на уроците и домашните си за училище или да разширят познанията си в дадена научна област. Все по-малко време децата отделят за четене на книги, научно-популярна и художествена литература. В основно занимание през свободното им време се превръщат заниманията с Интернет – видеоигри, социални мрежи, клипове, музика, филми и др., измествайки игрите на открито с приятели, спортните занимания, кръжоците и различни хобита за деца. Въпреки този засилен интерес към електронните устройства, по-голяма част от децата не споделят с родителите и учителите си своите тревоги и притеснения, свързани с онлайн пространството.

Родителите извършват все по-малко дейности онлайн с децата си с покачване на възрастта на детето. Нито децата, нито учителите са доволни от образованието по Интернет безопасност в училищата. От изследването става ясно, че Интернет безопасността не е застъпена достатъчно в часовете по информационни технологии и не ѝ се отдава нужното значение, което тя има за безопасното използване на Интернет от децата. Онлайн сътрудничеството между учители и ученици също не е предпочитано.

По-голяма част от учителите рядко или изобщо не общуват с учениците си чрез Интернет, за да обменят информация свързана с учебния материал, рядко поставят задачи, при които се налага използване на материали от онлайн пространството. Може да се предположи, че тази нередовност на използване на богатите ресурси на Интернет в образованието е един от факторите учениците да изпитват затруднения и да не са особено активни в търсенето на възможности за самообучение и придобиване на нови знания с помощта на Интернет, както и да изпитват затруднения в оценката на истинността на онлайн информацията, до която имат

достъп. Това налага родителите и учителите да променят своето отношение и нагласи, спрямо използването на новите технологии от децата и учениците. Да предвидят рисковете от прекомерната им и безконтролна употреба, и да предложат на децата алтернативни възможности за общуване, творчество и забавление, които намаляват вредните ефекти и предотвратяват пристрастяването към „малките екрани”. Учителите да провокират учениците да използват богатите ресурси на новите технологии и Интернет не само за развлечение и комуникация, а и за цели, свързани с обучението им.

Получените резултати потвърждават тезата, че ако родителите и учителите са достатъчно осъзнати, подготвени, мотивирани и ангажирани да насочат децата и учениците към правилното и градивно използване на новите технологии и Интернет, осъзнавайки негативното влияние и всички рискове, свързани с безконтролната им и неограничена употреба, тяхното използване ще се превърне в мощно „оръжие” в ръцете на децата и подрастващите за учене и откриване на света.

В резултат на проведеното изследване могат да се дадат някои препоръки към родители, учители и публичния сектор, които биха били от полза за всички нас.

Препоръки към родителите:

- Продължителният престой пред „малките екрани” отнема голяма част от свободното време на децата, време необходимо за усвояване и научаване на практически умения, познания и опит, необходими на детето да се справя с различни житейски ситуации и предизвикателства. От особена важност е родителят да съумее да постигне баланс и да организира това време не само за „общуване” на детето с електронното устройство, а и за игри на открито, изследване и опознаване на природата, общуване на живо с приятели и други дейности свързани с взаимодействието с околната среда. Това предотвратява пристрастяването на детето към електронните устройства. То ще бъде много по-добре подготвено за живота в бъдеще, ще има по-развито критично мислене, социални умения и умения за сътрудничество.
- Погрешно е родителите да възприемат електронното устройство като безплатни „бавачки” за своите деца и да смятат, че за детето е по-безопасно да е пред малкия екран, вместо да играе навън. Важно е родителите да възпитават децата си още докато са малки, колкото може с по-малко занимания пред екрана и с повече съвместни дейности – игри, общуване, спорт, излети, хоби и др.
- Важен е родителският пример, относно използването на електронните устройства. Родител, вперил поглед в мобилното си устройство през по-голямата част от свободното си време, би бил пример за подобно поведение и у малкото си дете.
- Необходимо е родителите стриктно да контролират използването на електронните устройства и престоя на своите деца пред „малките екрани”, както и да следят съдържанието на цялата информация, до която детето им има достъп в онлайн пространството – използването на уебкамери, свалянето на видеоигри, клипове, филми, общуване в социалните мрежи, онлайн контакти и др.
- Да защитят родителските компютри, планшети и телефони с пароли, които децата не могат да отгатнат. Да позволят на децата си да ползват компютър само от отделен акаунт, към който е включен родителски контрол (Parental Control) и имат възможност да следят и проверяват колко време престояват и какво правят децата им в Интернет. В България вече има безплатно приложение за защита на децата в Интернет – „Protector kid”, което позволява на родителите да настройат всякакъв вид ограничения на телефона на детето им. Но преди да се инсталира това приложение, родителите трябва да поговорят с детето си и да му обяснят, че това не е наказание, а начин то да бъде предпазено от вредното влияние в Интернет.
- Когато детето за първи път влезе в Интернет, родителят трябва да е подготвен и да знае, че то рано или късно ще попадне на вредно и неподходящо за възрастта му съдържание онлайн. Да проведе разговор с него и да му обясни за всички опасности, свързани с

онлайн пространството. Необходимо е детето да усети неговата подкрепа и че може във всяка една притеснителна ситуация, свързана с Интернет да сподели с родителя.

- Необходимо е родителите да правят повече онлайн неща с децата си, да им помогнат да развият необходимите умения за сътрудничество. Децата имат нужда от добър пример, разговори и съвети, така че сами да се справят с рисковете в интернет, да отделят вярната от невярната информация.
- Детето трябва да бъде стимулирано от родителите и учителите си да търси различните гледни точки, да сверява информацията, публикувана в Интернет с по-надеждни източници – учебници, справочници, енциклопедии. То трябва да знае, че в онлайн света липсва контрол и всеки може да публикува, каквото си иска за всяко нещо, без някой да следи, дали тези данни са верни или не. Целта е – не детето да бъде напълно ограничено от общуването с технологиите, а възрастните да подходят достатъчно разумно и компетентно към това ново предизвикателство.
- Търсене на помощ от експерти – ако родителите не са сигурни как да подхождат в конкретен случай, свързан с онлайн безопасността на детето си, могат да се възползват от специализираните за родители функционалности на онлайн платформите, които децата им използват.

Препоръки към учителите:

- Педагозите не трябва да се ограничават само до коментиране на отрицателното влияние на електронните устройства върху поведението и учебната успеваемост на децата, а да провокират интереса им към използване на богатите възможности, които те предоставят и начина им за достъп до тях.
- В учебните програми да бъдат застъпени повече часове за Интернет безопасност и то не само в часовете по Информационни технологии. Тези часове да зачестяват и да започнат възможно най-рано, поради постоянно спадащата възраст на Интернет потребителите сред децата.
- Учителите системно да повишават своята дигитална грамотност, компетентност и познания, за да имат мотивацията и възможностите да използват богатите ресурси на новите технологии в своята практика. Да включат в своите уроци разнообразието от приложения, които те предоставят и едновременно с това да научат своите възпитаници на още един ценен урок – как новите технологии да се използват отговорно и пълноценно за придобиване на нови знания, а не само за развлечение и комуникация.

Препоръки към публичния сектор:

- Изследването показва, че голяма част от децата предпочитат онлайн сътрудничеството със своите съученици и приятели, което би било чудесна възможност за създаване на национални образователни програми – специални програми за обучаване на деца с цел подпомагане на връстници.
- Сътрудничество за създаване на позитивно онлайн съдържание: децата имат нужда от мотивация за позитивно сътрудничество онлайн и за осъществяване и споделяне на креативния си потенциал. Специални приложения за тази цел биха допринесли значително за развитие на дигитално-медийните им умения и позитивното сътрудничество между тях.
- Адаптиране на социалните мрежи за по-малки деца: ограничаването на възрастта за използване на социални мрежи от деца явно не е ефективен метод, тъй като все по-малки деца биват регистрирани и използват социални мрежи. Това налага адаптиране на платформите за по-малките, така че да подпомагат развитието им и да ги защитават от опасностите в Интернет.

Живеем в дигитален свят и на практика технологичното експониране е неизбежно, но тази засилена и неограничена употреба на потребителска електроника в никакъв случай не облагодетелства децата. Това налага необходимостта да ги подготвим как да се справят с тази нова реалност. Както при всяко друго нещо и тук е важен баланса и правилната преценка на родителите, доколко е приемливо, безопасно и полезно детето да прекарва част от времето си

пред „малкия екран”, какви са рисковете от това, с каква цел ще бъдат използвани тези съвременни технологични устройства и дали няма да се злоупотреби с тях.

Дали ще бъдат поставени граници на разумно използване и интегриране във всекидневието ни и това на децата ни на тези нови технологични средства, възползвайки се от изобилието от възможности, които те предоставят или тяхното използване ще се превърне в проблем с непредвидими последици за детското развитие, зависи най-вече от родителите. За да се справят с това ново предизвикателство на съвременната технологична епоха и да предпазят подрастващите от всички възможно вредни фактори и последици, е необходимо възрастните да повишават своите знания и компетентности в тази сфера, да имат необходимите умения, познания и опит, който да предадат и на своите деца.

References:

1. Georgieva, D., Valchev, G. Alternativni strategii za obuchenie i komunikatsia pri detsa s osobenosti v psiho-fizicheskoto razvitie. KOTAprint, St. Zagora, 2018.
2. Georgieva, D. Sastoyaniето na umeniyata za zritelno vazpriemane na rechta pri detsa sas sluhovi narushenia, integrirani v obshtoobrazovatelni uchilishta. 9-ti Mezhdunaroden BES Kongres, 16-18 oktomvri, Edirne, 2014.
3. Ministerstvo na obrazovaniето, mladezhта i naukata – „Izsledvane na informatsionnite zaplahi i povedencheska dinamika na potrebitelite v sotsialni mrezhi ot Internet prostranstvoto”, 2016.
4. Natsionalen tsentar za Bezopasen Internet Marketlinks Onlayn povedenie na detsata v Bulgaria – osnovni izvodi ot Natsionalno predstavitelno izsledvane, 2016.
5. Otfyoy, M., Velea, D. Pristrasteni kam Internet – ot skukata do zavisimostта. Riva, Sofia, 2011.